

Микола Ткачук (Тернопіль)

Метафізична лірика Івана Франка

По-своєму цікаво І. Франко оновлював метамовну структуру поезій, змінював їх риторичний код, звертаючись до середньовічної старохристиянської літератури, до філософсько-дидактичної жанрової групи творів, зокрема проповіді, притчі, повчання, параболи, апокрифів, в основі яких лежить напучення, приклад для наслідування. Поет продовжив тяглу лінію розвитку метафізичної поезії, яку культивували українські поети XVI–XVIII ст. Засадами текстів метафізичної поезії є, говорячи словами В. Руднева, “прислухування до голосу (буття, Бога, предметів самих по собі) та ігнорування матеріального аспекту тексту як чогось другорядного щодо смислу” [7: 75]. Для поетів-метафізиків, як визначив Т. Еліот, важливими були тонке сприймання, чуттєвість й увага до досвіду як особлива здібність поета в моделюванні світу і людини, синтез чуттєвого, емоційного й інтелектуального начал [11: 44]. Це особливо яскраво засвідчує метафізична лірика І. Франка в збірках “З вершин і низин” (у сонетах “Легенда про Пілата”), “Мій Ізмарагд”, “Semper tūo”, “Давне і нове”, яка охоплює широке коло етичних проблем, що висвітлюють питання добра і зла, віри і безвір’я, моральних засад особи, але найголовніша серед них – це етика активної людини, митця-гуманіста. У передмові до збірки “Мій Ізмарагд” поет виклав свої інтенції: у поетичній формі “подати сучасному руському читачеві ряд оповідань, притч, рефлексій і інших проявів чуття та фантазії, котрих теми черпані з різних джерел, домашніх і чужих, східних і західних, та котрі, проте, в’язались би в одну органічну цілість... спільним діапазоном морального чуття і темпераменту, через який пройшли, поки вилились в ту форму” [9: т. 2: 179]. Інтертекстуальність, асоціативне мислення поета редукують картини міфу й історії, трагічні дати й постаті, що відповідно зумовлює складну суб’єктну форму вираження, породжує стилістичну ампліфікацію, емоційну експресію, що нагадує прийоми українських поетів-метафористів М. Смотрицького, Л. Барановича, І. Величковського.

У цьому форматі й розгортається метафізичний дискурс лірики І. Франка. Він рефлексує над справжніми цінностями життя. Із давніх повчань автор виносить на суд читачеві ті “ізмарагди”, які своїм гуманістичним пафосом живуть вічно, наголошуючи, що не варто забувати справжні вартості життя, ті, без яких неможлива мораль і духовна сила людини, ті, які сама людина створює як міцну основу земного буття. Своїм пафосом поезії І. Франка перегукуються з ліричними текстами українських поетів-метафористів доби Відродження, які вважали, що ідеальний читач має орієнтуватися в культурному надбанні людства, розуміти численні алюзії та міфологічні образи давньої культури, орієнтуватись у славетних іменах діячів античної цивілізації.

У метафізичній поезії І. Франка оприявлені вічні образи, древні згустки мудрості, афоризми, сентенції, притчі, які неодмінно поєднуються з прагненням митця

розв'язати важливі морально-етичні проблеми, що хвилювали людей минулих епох, але не втратили своєї актуальності й досі. Такими, зокрема, є цикли збірки "Мій Ізмарагд" – "Паренетікон", "Притчі", "Легенди", які виконані у річищі метафізичної лірики і засвідчують органічність входження культур інших народів, давньоруських письменств у художній світ поезії І. Франка, у плідному поєднанні праці поета і вченого. Поет зумів синтезувати в поетичній формі раціональне, логічне з суб'єктивним началом, з діапазоном "морального чуття" і темпераменту, які, на його погляд, становлять сутність "правдивої поезії" [9: т. 2: 180], завжди внутрішньоморальної, духовної, витворюючи свою цілісність, нову естетичну реальність. Для втілення своїх інтенцій поет використовує різні жанрові форми: афористичний вірш, що наближається до рубаї, повчання, притчу, вірш-параболу, вірш-візію, легенду, епічну картинку, медитацію, віршове оповідання і новелу. Жанрова матриця цих поетичних "паренетіконів" позначена сміливим переосмисленням моральних істин "із чужих квітників", тобто надбань світової культури, переосмислених і пропущених "крізь призму серця і чуття" (І. Франко), осяяна біблійними й авторськими афоризмами, загальнолюдськими й абсолютними формулюваннями, які апологічні напучення розгортають у колі практичної, розумної норми, у сфері образів і понять, почерпнутих з природи і побуту, висвітлюючи переконливо духовні істини.

Загалом у жанровій структурі цих творів варіюється притча про співвіднесення земного і небесного, про те, що долішнє, низинне у своїх сутностях, стихіях, реаліях і предметах свідчить по-своєму про "горнє" (Г. Сковорода), вершинне, духовне, оскільки через матеріальні образи, аналогії, порівняння, паралелізми просвічуються й прозирають духовні смисли. Онтологія людини і світу зберегла в собі ознаки втіленої в них божественної ідеї й несла в своєму післягріховному спотворенні знаки дисгармонії і згубного хаосу, водночас зберігаючи світло і передчуття, надії і бажання на відновлення та преображення людини. Звідси "ізмарагдовий", себто повчально-етичний пафос авторських інтонацій, широкий діапазон морально-філософського й гуманістичного універсуму Франкових текстів.

Поетика метафізичної лірики поета характеризується книжністю, стилізацією, трансформацією світових сюжетів і мотивів, проте алюзії не вип'ячують ліричного "Я", хоча воно виразно проступає в інтенціях автора, його смаках, модальних оцінках і етично-дидактичних уроках, що він репрезентує читачеві. Суб'єктивна природа лірики як її найважливіша форма онтології не губиться в книжному характері тексту-свідомості попередніх моралістів, адже переживання ліричного героя постають у всій своїй почуттєвій неповторності, хоча "одежа слова" інтертекстуальна, що поглиблює семіосферу текстів франкових "ізмарагдів".

Поет умів у відомих метафізичних сюжетах й образах помітити своє, небачене попередниками, щось унікальне, що відлунується в душі модерної людини. У цьому аспекті характерним є цикл "Паренетікон", який складається із 24 віршів, інтертекстуальна природа яких є метатекстуальною, оскільки в них інтерпретовано, трансформовано та переосмислено східні та давньоруські сюжети, мотиви й образи. Генезу та джерела Франкових моральних повчань висвітлювали О. Мо-

роз [6], О. Вертій [3], І. Бетко [1]. Вони зауважили органічність існування у просторі текстів “паренетіконів” І. Франка християнських та буддійських архетипів, концептів, наповнених загальнолюдським змістом, а також сюжетів, мотивів, які допомагають виснувати неповторний художній світ українського поета, освітити його духовність. Сучасні філософи відзначають, що “духовність та душевність – глибинні стратегії людського буття, які зумовлюють його трансцендуючий та комунікативний характер і в своїй єдності складають основу особистості. Пояснення природи людського буття через категорії “дух” та “духовність” означає, що людина не може тільки пізнавати та відображувати навколишній світ, а й творити його” [10: 255]. Духовність – широке поняття, яке протиставляють матеріальному в різних контекстах. Значного поширення набув конфесійно-іраціональний аспект цього концепту, що ґрунтується на вірі в надприродну першооснову Світу і його Творця. Проте семантичне поле “духовності” обмежити тільки теологічними межами не можна, бо цим збіднюється її громадсько-загальнокультурне смислове наповнення. Для І. Франка поняття духовності не лімітується нормативно-канонічним наставленням, є багатогранним і гнучким. У його концепції духовність – вищий вияв буття і найяскравіший вияв людської сутності, просвітлююче начало, інтегративно-синтетичне утворення. Говорячи словами згаданих філософів, “духовність постає як інтегральна категорія, що виражає теоретико-пізнавальну, художньо-творчу та морально-аксіологічну активність людини” [10: 255]. Отож, дискурс духовного в І. Франка продовжує традицію “філософії серця” українських романтиків, коли людські ідеали – розум, воля, душевність, співчуття, милосердя, великодушність, висока моральність, сам дух в ієрархії світогляду митця займають вищу позицію за прагматизм, нігілізм, натуралістичне трактування буття.

Поетичний дискурс циклу побудовано на використанні гномічно-афористичних стилістичних елементів, індексів та риторичних структур інтертексту, на їхній трансформації до нових авторських повчальних формул, утворюючи метафоричні, алегоричні тексти, в яких порушено проблему добра і зла, християнських чеснот, викрито лицемірство і святенництво, нещирість і дволикість, пиху і фарисейство; вони пропагують гуманістичні вартості життя, братерства, свободи, гідності людини. Композиція деяких із цих творів (“Коли обід хтось славний зготував”, “Не слід деякого любити без розбору”, “Як у хвилі сумніву і муки”) є тричленною: у цій тріаді першою подано тезу, твердження якоїсь, здавалося б, усталеної сентенції; другою – антитезу, заперечення попередньої думки; третьою – висновок-синтез, який в І. Франка є несподіваним, парадоксальним. Вірш “Не такого посту хоче Бог від нас” інтертекстуально пов’язаний з Біблією, зокрема про нелицемірний піст йдеться в Ісаї 58: 43–48, “Не слід усякого любити без розбору” – Матвія 5: 43–48, а поезія “Гнів – се огонь. Чим більше дров кладеш...” – Приповідки 27: 4, рефлексія “Немає друга понад мудрість” – Приповідки 1: 20; 3: 13, мініатюра “Як сережки золотії” – Приповідки 11: 22. Відштовхуючись від згустків біблійної мудрості, алегорій і афоризмів, митець екстраполює їх на сучасність, художньо майстерно вибудовує свої коваріанти повчального вірша, випробовує традиційні

словесні формули, вдаючись до порівнянь, паралелізму, антитез, образів, почерпнутих з реальних картин буття народу, емпатичної виразності. У диптиху “Багач” інша структура: ліричний наратив побудовано на антиномії: тут показано, як багач ніби й добре робить, але його “добро” обернулося для бідняка горем і злом. Інші поезії структуровано завдяки прийому нанизання аргументів, тез, щоб зробити переконливий висновок (“Гнів – се огонь...”). Послугується поет засобами бінарного розгортання образів, гетеронімії, паралелізму думок, автологічною і метафоричною поетикою. У багатьох метафізичних мініатюрах, віршах-емфазах, “віршах-силогізмах” [4: 197] діалектичне “думка-почуття” виражено крізь призму “почуття”, його спалаху, що хоч обернені до реалій життя, але не перекреслюють їхньої семантичної наповненості і зображувальних ресурсів, підсилюючи видиме і чуттєве творіння в різноманітті своїх виявів, індексів духовних можливостей і змагань людини.

Для І. Франка як поета-метафізика притаманний синтез думки й почуттів, емоцій і досвіду, що й визначає поетичну палітру його текстів. У такий спосіб у художніх візіях митця розгортається всесвітній текст притчі смислів природного світу, людської діяльності, людських стосунків, серед яких він виділяє символічні фрагменти цього світу: ширу молитву вбогої людини, її любов і ненависть, друзів і ворогів, пророцтва зерна, скисання і схід тіста, працю сіяча, сільського коваля, каменяря, наймита, стосунки між батьком і дітьми, господарем і наймитом, пастухом і стадом, проте ці картини наповнюються своєрідною екстатичністю, підтверджують дію споконвічного закону боротьби зла і добра: “Хоч від хліба здержусь, / А лютую, серджусь, / То яка ж моя віра? / Чим я ліпший за звіра? // Звір же хліба не їсть, / А жре м’ясо, рве кість, – / Я ж про вдачу лукаву / Братню рву добру славу” [9: т. 2: 194]; “Не може при добрі той жить, / Хто хоче злу й добру служити. // Бо хтівши догодить обом, / Він швидко стане зла рабом” [9: т. 2: 204]. Художній простір цих поезій не обмежується побутовою семантикою, набуває символічного, притчового й універсального виміру: посіяне зерно стає символом Божого і поетового слова, щоденний хліб – духовним хлібом, поле – душею людини. У цьому просторі духовність людини сполучає в смислову єдність мрію про гуманістичний світ, відданість високим ідеалам і загальнолюдським цінностям, готовність до діяльного добротворення.

Християнський та індійський світи, древня історія, доба Середньовіччя і Відродження, міфологія під пером І. Франка інтегруються крізь проекцію українського світу, сьогодення, свідомості, мовлення ліричних суб’єктів. Подробиці життя вриваються в характеристики подій і персонажів, як і прозаїчні наративні інтонації (“Здоров, Степан! Що ти робиш...”). Абстрактні поняття і конкретність поетичної уяви тісно співіснують у творах автора “паренетіконів”: він “опредмечує” їх, абстрактні поняття (віра, наука, освіта, мудрість, праведність, любов та ін.) персоніфікуються і підносяться до глибоких художніх узагальнень конкретні явища та предмети. Ліричний наратив багатьох поезій має “двоголосу” природу, що зумовлюється діалогічністю мислення в межах єдиної особистої свідомості,

що передбачає комунікативну позицію внутрішнього мовлення, з характерними для нього кількома адресатами. Ліричний герой І. Франка немовби розмовляє наодинці з собою чи з уявним співбесідником, словесну “партію” якого й сам веде, – і така діалогічність виявляє характерну рису поліфонічного стилю поета, в якому поєднуються прямі запитання і відповіді, ствердження й заперечення, аргументи й контраргументи, що й відбивають живий рух думки – переживання ліричного суб’єкта. Невипадково С. Єфремов, М. Євшан, М. Зеров, Є. Маланюк, О. Білецький називали І. Франка “поетом думки”. Конкретизуючи своє твердження, О. Білецький відзначив, що поет “здебільшого йде від ідеї, шукаючи для неї образного втілення. Знаходячи його, ідея загорається вогняним почуттям і набирає емоційної сили” [2: т. 2: 469], що, на наш погляд, зближує І. Франка з українськими поетами-метафористами доби Ренесансу, а також європейськими митцями-метафізиками: іспанським Луїсом де Гонгорою-і-Арготе, німецьким Андреасом Грифіусом, голландським Йостом ван ден Вонделою, англійським Джоном Донном. Як і ці лірики, І. Франко домагався цілісності сприймання, що становить основний момент творчого процесу, зокрема досвіду, перетвореного в поезію. Ліричний суб’єкт І. Франка представляє свої оцінки, почуття, картину світу й людини. Відштовхуючись від метафізичних релігійно-філософських концептів і сюжетів, біблійних сентенцій, афоризмів та образів Сходу й Заходу, митець пропонував свої етико-духовні приписи для сучасної людини: за якими законами жити, які вчинки благородні, що означає творити добро і любити ближнього, що таке гуманізм й антилюдяність. Загалом Франкові поради співзвучні з християнською мораллю та проголошувались у річищі української духовної традиції, основою яких була віра, любов і надія.

Новою семантикою й структурою відзначається жанр віршованого послання у творчості І. Франка, який продовжує тяглу лінію його розвитку в українській літературі. Повчання виникли у старосєврейській словесності як повчальні історії, прийшли до нас з християнством; відомим з часів Київської Русі було “Повчання Володимира Мономаха” в “Повісті минулих літ”. Інтенсивно цей жанр функціонує і в XIV–XVIII ст., окреслюючись у двох жанрових різновидах – релігійне та світське повчання. Збагатили українську релігійно-філософську поезію повчання К. Саковича, К. Транквіліона-Ставровецького, Климентія Зіновієва та ін. Водночас важливим джерелом Франкових повчань є гномічна поезія, відома з античності (Гесіод, Солон, Архілох, Феогнід), поширена також в індійській, перській та арабській ліриці, а також в європейській літературі, зокрема в німецькій – А. Сілезіус, Ф. Логгау, Й.-В. Готьє, твори яких добре знав український поет. Характерною жанровою прикметою повчання є стислість, афористичність думки, моральні перестороги. Сентенції, афоризми, повчальні історії, сюжетні мотиви давніх оповідань вриваються в семіотичний простір Франкових повчань, оприявнюють емоційно-духовну наповненість і наснаженість текстів, маркують їхню образну палітру, вибудовують концептуальну картину світу автора. Новаторство поета в цьому жанрі полягає у трансформуванні й реінтерпретації мотивів давнього сюжету, в екстраполяції його на сучасність, у такий спосіб наповнюючи його новим змістом і освітлювальним

виразним авторським (суб'єктивним) началом. Ліричне висловлювання нагадує рефлексію, яка передбачає свого наратора. Простір семіосфери жанру повчання, хоча й зберігає генеологічну пам'ять про давню систему кодування, семантично відрізняється від прототексту, має своє семіотичне "Я", реалізується як новий текст. Поет, розширюючи інтертекстуальне поле своїх поезій, у своєрідному діалозі спілкується зі своїми попередниками у світовій та українській культурах, майстерно послуговується прихованим "чужим словом", ремінісценціями, алюзіями, крилатими виразами, цими згустками людської мудрості. Образна система світової поезії органічно входить в український поетичний простір, звучить в унісон з авторським розумінням духовності. Під пером І. Франка трансформація і реконструкція образної системи старохристиянської культури інтелектуалізувала українську поезію, проклала нові шляхи для її поступу, вдосконалила її зображально-виражальні можливості. Водночас це засвідчує модерністську дискурсивну практику поета.

У віршованому повчанні "Коли обід хтось славний зготував" митець, утілюючи метафізичні уявлення про Бога, по-своєму реінтерпретує біблійну сентенцію про марність намагань бути праведним без глибокої віри в Отця Небесного. В основі ліричного нарративу покладено першу християнську заповідь: "Люби Господа Бога всім серцем твоїм, і всією душею твоєю, і всім розумом твоїм". Любов до Бога керує вчинками і почуттями людини. З цією метою ліричний оповідач змальовує модель поведінки марнославної та егоїстичної людини, розгортаючи ситуацію і наочно повчаючи своїх адресатів: "Жиє для себе – хоч би був не знать / Як чесний, не приблизиться на п'ядь / до Бога без любови" [9: т. 2: 189]. Для переконливого втілення метафізичної умовивідної картини світу та дидактичної ідеї поет використовує антитезне розгортання ліричного сюжету, ілюструючи її прикладом про "славний обід", що стає непожитним без солі, тобто механічне перекручення і розуміння віри без найголовнішого – любові до Бога – не принесе душі щастя. Остання строфа є квінтесенцією повчання: "Вся чеснота, весь труд його (християнина. – М. Т.) марний, / Молитва, піст і жертви всі й тривога, – / Все те, мов пил, розвіє суд страшний! / Одна любов з них зробить скарб цінний / Перед престолом Бога" [9: т. 2: 189]. Тільки у ствердженні самовідданої любові до Бога, оживленою вчинками, помислами людина виконує Божі заповіді й досягає гармонії. Така любов є найвищою духовною цінністю.

Водночас концепт любові охоплює широкий семантичний спектр поняття, зокрема любов-віру, любов-приятельство, любов-співчуття, любов до ближнього. При цьому метафізична ситуація наповнюється особистісними акцентами і є навіть звичайною порівняно зі своїм високим, духовним предметом: порушуються питання віри і любові, шлях до яких відкривається кожному, хто живе праведно, цінує християнські моральні засади: "Хоча б ти і муки тяжкі потерпів, / А брата свого не любиш, / То все ж ти на вічне життя не доспів, / Лиш дармо дочасне загубиш" [9: т. 2: 205]. Моральною серцевиною духовності є совість, а голос совісті орієнтує людину жити праведно. У такий спосіб моделюються метафізичні, надчуттєві принципи і начала буття, що відбиваються крізь призму світорозуміння ліричних героїв і нараторів.

Діалогічне художнє узагальнення висновує таке моделювання світу і почуттів ліричного суб'єкта, що передбачає реципієнта, котрий співвідносить себе з самим собою і вслід за автором піднімається до вершин загальнолюдського. Конвенціональні елементи жанру повчання наповнюються новим смислом: “Не такого посту хоче Бог від нас, / Щоб сушив ти тіло й дух приспав ураз. // Бо який пожиток тілом голод знати, / А без добрих вчинків духом умирати?” [9: т. 2: 190]. У семантиці тексту метафори, образи й конвенції “приспаного духу”, “без добрих вчинків духом умирати”, “пожиток”, “у нас голодний під порогом дохне”, “умирають бідні, зойкають недужі”, “блуд і здирство” наповнюються і конкретними реаліями, і набувають символічного виміру, охоплені неперервністю ліричного вираження. В імагінативному світі цих текстів українського поета спостерігається органічний синтез національної поетичної стихії з біблійним та старохристиянським поетичним мисленням. Тому вірші повчань поета семантично багатовимірні, охоплюють значний смисловий простір текстів культури людства. Так, етична категорія любові виражає широке коло життєдіяння особи, передбачає духовне самовдосконалення (“Себе самого наперед”), зокрема і поняття особистого щастя.

У семіотичному просторі метафізичної лірики І. Франка, зокрема повчань, не випадково з'являється дещо неоромантичний образ поета, пророка, месії, який спілкується з Богом (“Серцем молився Мойсей”). У цього праведника-бунтівника від споглядання зла на землі “заціпили уста”, він не промовляє жодного слова, але Бог чує, як у нього “серце кричить” [9: т. 2: 192]. Ще староукраїнські поети розмірковували над тим, що “переступити “гріх слова” і вкусити “хліба слова” означало велику відповідальність, бо автори цього часу добре засвоїли євангельську науку: “Спочатку було Слово. І Слово було в Бога, і Слово було Бог” [5: 82]. І. Франко відчував тісний зв'язок Творця і Поета, що перегукується з концепцією українських поетів-метафізиків XVII–XVIII ст., зокрема з поглядом про Бога як майстра слова, світобудови та світовідчуття людини, уявлення про художню творчість як про спосіб осягнення світу в його різноманітті, де, окрім добра, панує і зло, від споглядання якого ціпеніють уста так, “що й слова вони не говорять, / Але я чую аж тут, / як твоє серце кричить” [9: т. 2: 197]. Метафора “серце кричить” символізує істинність поетичного слова, яке уподібнюється до громового слова Творця. Має слухність Е. Соловей, зазначаючи, що у філософській поезії І. Франка “Бог зберігає значення морального імперативу”, а “доля”, що об'єднувала у романтиків усе зовнішнє, протидіюче прагненням особистості, у Франка майже втрачає свій фатальний сенс. Наявність високого позитивного потенціалу в контексті його філософської лірики звільняє від безвиході навіть найскорботніші роздуми” [8: 102]. У цьому аспекті утвердження християнських чеснот – віри, надії, любові, мудрості, праведності, терпеливості, милосердя, доброзичливості – засвідчує гуманістичне спрямування Франкової етики.

У метафізичних поезіях ліричний суб'єкт повчань І. Франка міркує над моральним вдосконаленням особистості, у свідомості якої часто несподівано переплітаються добро і зло. Повчання “Хоч хто і сто літ проживає”, реінтерпретуючи

староіндійську й християнську метафору про праведне життя людини, має двочленну структуру – ствердження від протилежного. У кожному катрені перші два рядки зображують різноманітні аспекти гріховних вчинків людини, наступні – прагнення її жити праведно. При цьому кожна строфа починається анафоричним рядком “Хоч хто і сто літ проживе...”, у семіотичному просторі якої важливу естетичну функцію відіграють біблійні символи й конвенції, а також опозиційні пари-індекси поведінки і рис людського характеру: жити “безчесно, непоздержливо” – жити “у чесноті, в думках святих”, жити “без розуму блукаючи” – “в розумі, думках святих”, “ліниво, без енергії” – “в праці, в чесному змаганні”, “про почин і кінець не дба” – “і тямить почин і кінець”, “премудрості не знаючи” – “пізнавши праведний закон” [9: т. 2: 193–194], через які висвітлено основні засади християнської моралі.

За своєю естетичною природою метафізична лірика І. Франка є філософською поезією, яка характеризується, як помітила Е. Соловей, своєрідною суб’єктною організацією, що “тяжіє до форм позаособових та узагальнено-особових”, і в якій хронотоп “схильний до максимального розширення: до вічного часу та універсального простору” [8: 19–20]. Сигніфікатом їх філософичності є тематика цих повчань, в яких порушено одвічні універсальні закони буття і небуття, життя і смерті, свободи і необхідності, віри і безвір’я, існування й розвитку, Всесвіту й людини. У цій парадигмі художнє “осмислення життя і смерті як кінцевої сутності явищ, як граничного узагальнення їхньої різноманітності виступає у І. Франка могутньою духовною потребою людини” [8: 101]. І. Франко моделює образ гармонійної людини як “одноцільної людської одиниці”, неповторної індивідуальності, яку визначають активна життєва позиція, кордоцентризм, свobodолюбство, духовність, творчість.

Інтертекстуальна природа метафізичних “паренетіконів” та “ізмарагдів” І. Франка не тільки збагачує інтелектуальними вимірами його вірші, але й характеризує світо- і самовідчуття автора. Унаслідок цього виникає складна парадигма об’єкт-суб’єктних відношень, зокрема у процесі міжтекстової взаємодії відбуваються складні діалоги-суперечки, діалоги-згоди і незгоди, що вибудовують Франкову концепцію світу та людини.

Отже, метафізична лірика І. Франка охоплює своєю семіосферою раціональні, надпочуттєві, ірраціональні й суб’єктивні сфери буття, загалом онтологію людини, складний розвиток духовних пошуків особи, наповненими суперечностями, запереченням і утвердженням космічної та земної картини світу. Предметом її оспівування стають не тільки метафізичні візії, пов’язані з біблійними містерійними історіями, а й раціональні начала життя, пропущені, говорячи словами поета, “крізь призму серця й почуття”. Поет у своїх естетичних шуканнях, плекаючи метафізичну лірику, спирався на традицію європейських та українських поетів-метафізиків доби бароко. Головним завданням поезії ці митці слова вважали “трансформувати думку в почуття і почуття в думку, тоді як функція інших поетів полягала в тому, щоб фіксувати і робити стійкими емоції як вони існують” [11: 45]. Від ліриків доби бароко І. Франко навчився органічно поєднувати інтелектуальне з чуттєвим, емоційним началом, утворюючи цілісність образу і його сприйняття, вважав книжність,

ученість, знання запорукою духовного піднесення людини, а поетичне слово вслід за М. Смотрицьким розглядав “збудником високих почувань”.

Література:

1. Бетко І. Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії XIX – початку XX ст. – Zielona Guga; Kijuw, 1999.
2. Білецький О. Поезія Івана Франка // Білецький О. Збір. творів: У 5 томах. – К., 1965. – Т. 2.
3. Вертій О. Народні джерела творчості Івана Франка. – Тернопіль, 1998.
4. Корнійчук В. Жанрова структура “Мого Ізмарагду” Івана Франка // Українська філологія: школи, постаті, проблеми. – Львів, 1999. – Ч. 1.
5. Криса Б. Пересотворення світу. Українська поезія XVII–XVIII століть. – Львів, 1997.
6. Мороз О. До генези й джерел “Мого Ізмарагду” І. Франка // Іван Франко. Статті і матеріали. – Львів, 1948. – Зб. 1.
7. Руднев В. Словарь культуры XX века. – Москва, 1997.
8. Соловей Е. Українська філософська лірика. – К., 1999.
9. Франко І. Мій Ізмарагд // Франко І. Збір. творів: У 50 томах. – К., 1976–1986.
10. Хамітов Н., Гармаш Л., Крилова С. Історія філософії. Проблема людини та її меж. – К., 2000.
11. Элиот Т. Поэты-метафизики // Литературное обозрение. – 1997. – № 5.

Наталя Тихолоз (Львів)

“Той ліс – зразок ще первісного світа...” (Ліс у життєтворчості Івана Франка)

Серед численних природних ландшафтів (водойма, болото, поле, пустеля, гора, печера тощо) ліс – чи не найзагадковіший топос. Будучи цілком реальним локусом, він водночас є таємничим, навіть містичним простором, де співіснують і взаємодіють боги і смертні, люди і демони, справжні та фантастичні рослини й тварини. Словом, ліс – це ідеальне місце зустрічі реального та ірреального, перехрестя фантазії і дійсності. Закономірно, що дивовижний світ лісу істотну роль відігравав і в життєтворчості багатьох митців та мислителів, поміж ними – й славетного автора “Лісової ідилії” та “Лісів і пасовиськ”.

Сказати, що ліс у житті І. Франка посідав одне з найважливіших місць – це не сказати нічого. “Співець боротьби і контрастів” (С. Єфремов), мабуть, не меншою мірою був *співцем лісу*. Ба більше: він жив лісом і – принаймні чималу частину свого життя – жив у лісі. Уже образ Франкової малої батьківщини немислимий без лісу:

Маленький хутір серед лук і нив
на горбику над річкою шумною –